

Άφισα από το βιβλίο Plakate der Zwanziger Jahre, Staatlichen Museen Berlin.

ΑΝΘΡΩΠΟΙ ΚΑΙ ΜΗΧΑΝΕΣ

1. Μπορεί η έπιστήμη και η τεχνική να σήμαναν τό τέλος του θρησκευτικού ανθρώπου και του μύθου σάν σημείου αναφοράς για τήν οργάνωση του κόσμου, δέν μπόρεσαν όμως να εξαλείψουν τή μυθοποιητική λειτουργία του ανθρώπου. 'Ο λόγος είναι άπλος: αυτή ή τελευταία είναι άναπόσπαστος τομέας τής ανθρώπινης ύπαρξης. "Έχει άποδειχθεί ότι δύο είναι οι δυνατοί τρόποι σκέψης του ανθρώπου, ή μυθική και ή φιλοσοφική - έπιστημονική. 'Η πρώτη κινείται γύρω από τό συναίσθημα και ή δευτέρα από τή γνώση, όπως διαμορφώνεται από τήν άριστοτελική λογική μέ τις τρεις βασικές άρχές: τής ταυτότητας, τής αντίφασης και τής του μέσου ή τρίτου άποκλείσεως. 'Ενώ λοιπόν στήν άρχή πίστευαν ότι ο άνθρωπος έξελισσόταν από τή μυθική στήν έπιστημονική σκέψη, τελικά έχει επικρατήσει ή άποψη ότι οι δύο τρόποι αυτοί συνυπάρχουν και ή διαφορά έγκειται στις κοινωνικο-οικονομικές συνθήκες πού διέπουν τήν ύπεροχή τής μιάς ή τής άλλης. Σέ πολύ γενικές γραμμές, θά λέγαμε ότι οι πολιτισμοί μυθικής σκέψης είναι οι προ-βιομηχανικοί, μέ σχετική έξαιρέση τήν άρχαία 'Ελλάδα και από τήν 'Αναγέννηση και πέρα όπου γεννήθηκε και άναπτύχθηκε αντίστοιχα ο δυτικός ορθολογισμός, και έπιστημονικής οι βιομηχανικοί μας πολιτισμοί. Τί είναι όμως αυτή ή περίφημη μυθική σκέψη πού τήν άποκαλούν ταυτόχρονα και άναλογική, άγρια και άρχαϊκή; Είναι δύσκολο να τήν καθορίσουμε έδώ σε όλα τής τά χαρακτηριστικά γι' αυτό θά περιοριστούμε σε μιά από τις βασικές τής λειτουργίες πού έχει σχέση μέ τό θέμα μας. Πρόκειται για τό γεγονός ότι ή μυθική σκέψη θρίσκει σχέσεις άντιστοιχίας έκει πού δέν υπάρχουν, δηλαδή μεταξύ τών άντικειμένων, ιδεατών και υλικών, και άναπαριστά τις άόρατες δυνάμεις και πραγματικότητες τής φύσης σάν ύπάρξεις άνάλογες (από δώ και ή άναλογική τής όνομασία) μέ τόν άνθρωπο αλλά άνώτερες του και οι όποιες έλέγχουν ό,τι δέν έλέγχει αυτός (βλ. τις διάφορες μυθολογίες και θρησκείες)'.

Άντρέας Ίωαννίδης
Αρχαιολόγος - Ιστορικός τής Τέχνης

2. Άν αυτό συμβαίνει σε γενικές γραμμές στις προβιομηχανικές κοινωνίες, τα πράγματα αλλάζουν από τον 18ο αι. και πέρα. Στόν περίφημο αιώνα τού Διαφωτισμού ή δημογραφική εξέλιξη, ή ανοδική πορεία της άστικης τάξης και της εμπορευματικής κεφαλαιοκρατίας συνειδητοποιούν τó άτομο, σάν οντότητα, αὐθάρκτη και βασισμένη σε φυσικά δικαιώματα, αποκτώντας έτσι και μιὰ ανεξαρτησία από τήν ομάδα (ήδη ή συγκέντρωση στις πόλεις αποτελεί ρήξη τών παλιών ανθρώπινων κοινοτήτων στενά δεμένων μεταξύ τους). Μέσα απ' αὐτή τήν κατεβύθιση ἀναθεωρούνται τά πάντα, τόσο ή σχέση μέ τόν Κόσμο και μέ τόν Θεό όσο και μεταξύ τών ἀνθρώπων, ἀνθρώπου και εξουσίας κ.λ.π. και τοποθετούνται κάτω από τόν έλεγχο τής λογικής αὐτό αποτελεί και τή σημαντική προσφορά τού Διαφωτισμού πού μέ κέντρο τή Γαλλία εξαπλώνεται σ' ὅλο τόν Δυτικό κόσμο. Παράλληλα ή ανάπτυξη τής έπιστήμης και τής τεχνικής τόν πρώτο μορφή ατμομηχανής από τόν Τζέιμς Βάτ (James Watt) - έτοιμάζει τή βιομηχανική επανάσταση τού 19ου αι.

Φτάνουμε έτσι στην εποχή τών μεγάλων ἀνακατατάξεων στην οικονομική ζωή τής Εὐρώπης. Τό ήδη συσσωρευμένο έμπορευματικό κεφάλαιο επενδύεται στη βιομηχανία κι έτσι μπαίνουν στην περίοδο τής βιομηχανικής κεφαλαιοκρατίας όπου ή τεχνολογία και ή μηχανή καλούνται να παίξουν τόν πρώτο ρόλο. Παρόλα αυτά όμως ή γεωργία παρέμεινε ὁ βασικός παράγοντας πλούτου και ή ἀγρότες αποτελούσαν τήν πλειοψηφία τής κοινωνίας, ἀγράμματοι στό σύνολό τής, οί ὅποιοι όμως καλούνται νά ἐφαρμόσουν τά καινούρια ἐπιτεύγματα τής τεχνολογίας γιά τήν αὐξηση τής παραγωγής. Η πιό σημαντική πάντως ἐπίπτωση τής νέας μορφής βιομηχανικής παραγωγής είναι ή δημιουργία τού βιομηχανικού προλεταριάτου πού ζύουσε κάτω από ἄθλιες συνθήκες κι ἄρχισε νά ἐρχεται σέ σύγκρουση μέ τή νέα ἀρχουσα τάξη, τούς ἄστους. Δέν θά ἐπικταθούμε περισσότερο στις κοινωνικο-οικονομικές μεταβολές τού 19ου αι.: ἐκεῖνο πού μάς ἐνδιαφέρει είναι οί ψυχολογικές ἀντιδράσεις τού ἀνθρώπου, ἀπέναντι σ' αὐτή τήν ἀνάπτυξη μέ κέντρο τή μηχανή, και πώς τής ἀπόδωσε καθημερινά:

3. Ἀρχίζει λοιπόν ὁ ἄνθρωπος μέσα στην αἰώνια τής βιομηχανικής επανάστασης μία νέα περιπέτεια: τó σημείο ἀναφοράς τής βιολογικής του

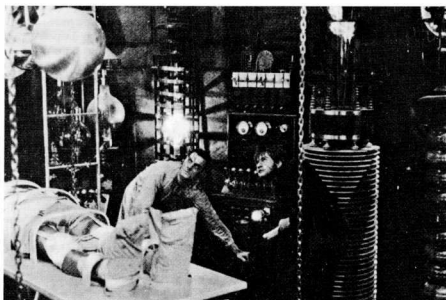
ὑπαρξης μετατίθεται από τή φύση στη μηχανή. Η συνειδητοποίηση τής ἐξάρτησής του απ' αὐτή τού προκαλεῖ ἀντικρουόμενα αἰσθήματα μίσους και ἀγάπης (διφορούμενη ψυχολογική κατάσταση, κοινή τόσο ἀτομικά ὅσο και συλλογικά), τά ὁποία καλούνται νά επενδυθῶν πάνω στη μηχανή. Η βιομηχανική κοινωνία ψάχνει κι αὐτή τή μυθολογία τής ἀπαραίτητο στοιχείο γιά τήν ἐπίλυση, στό φανταστικό ἐπίπεδο, τών ἀντιφάσεων τής. Πρῶστα λοιπόν στη μηχανή πού είναι ταυτόχρονα ή ἐνέργεια, τó εργαλείο ἐξουσίας και τó προϊόν τής, ἐκδηλώνει (ή βιομηχανική κοινωνία) τόσο τή θία τής και τó ἄγχος τής ὄσο και τήν ἐπιθυμία τής νά επενδυθῶν πάνω σ' αὐτό τό ἴδιο τó ἀντικείμενο τού τρόμου τής τήν ἀπόλαυση τής³ (συχνά ή μηχανή χρησιμοποιεῖ σέ σεξουαλικό συμβολισμό). Ἄλλά τó καινούριο ἀντικείμενό δέν ἔχει τή δυνατότητα νά δημιουργεῖ μύθους, ὅπως τούς ξέραμε στην προ-βιομηχανική περίοδο, μέ κέντρο τόν Κόσμο. Τότε ὁ μύθος εἶχε ἐνωτικό και συνεκτικό χαρακτήρα και μέσω αὐτοῦ ὁ ἄνθρωπος εἶχε τήν αἴσθηση συμμετοχῆς σέ μία παγκόσμια κοινότητα και δικαίωμε ἔτσι τήν ὑπαρξή του. Τώρα μέ τή μηχανή αὐτή ή ἄρμονια διαλύεται. Ὅ,τι ἀποβιόταν κάποτε στην κοσμική τάξη πηγμάτων τώρα ἀποδίδεται στις σχέσεις ἰδιοκτησίας και στην ἰδιοκτησία τών μέσων παραγωγῆς, ἐνώ ή κοινωνική συνοχή (φυσικά στό ἰδεολογικό ἐπίπεδο, ὅπως τήν ἠθελε ὁ θρησκευτικός μύθος) ἀντικαθίσταται τώρα (μέ τήν ὀρθολογιστική - ἐπιστημονική ἀνάλυση) από τήν πάλι τών τάξεων. Αὐτά τά ἀποτελέσματα δημιουργοῦν στην συνείδηση τήν εἰκόνα τής μηχανῆς ὡς κοινωνικά διασπαστικό ἀντικείμενο πού ἐνώ βοηθάει στην ἐπίβωση, παράλληλα καταστρέφει. Ἄς δοῦμε ὁμως πώς ἐκφράζεται αὐτό.

3α. Ἀπό τήν εποχή ἤδη τού Διαφωτισμοῦ τόσο ὁ ἄνθρωπος ὄσο και ὁ Κόσμος ἀντιμετωπίζονται σάν μηχανικές κατασκευές και μάλιστα ὁ Κόσμος και οί ἄνθρωποι σάν ρολόγια, ἐνώ τά ζῶα σά μηχανές. Σύναμα, και μέχρι τήν ἀρχή τού 19ου αι. ή μηχανή ἀντιμετωπίζεται σάν προέκταση τής ἀνθρώπινης ὑπαρξης θεσιώντας αὐτή τήν τελευταία νά αὐξήσει τήν παραγωγή τής. Είναι δηλαδή φανερό ὅτι ὑπάρχει ἀκόμα μία κάποια ἰσορροπία στη σχέση ἀνθρώπου και μηχανῆς. Τά πράγματα ὁμως ἀλλάζουν στό δεύτερο μισό τού 19ου αι. μέ τόν ὀρθολογιστικό καταμερισμό τής

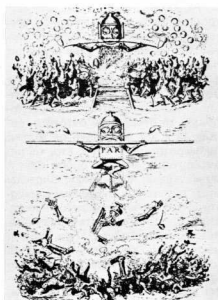
ἐργασίας πού συνοδεῖ τήν ἐμφάνιση τών μεγάλων ἐργοστασίων στην Ἄγγλια και τή Γαλλία: Στην Ἄγγλια αὐτή ή ἐξέλιξη συμπίπτει μέ τήν ἀνάπτυξη τής κλωστικής μηχανῆς, τή Τζένυ ὅπως τήν ὀνόμαζαν, από τό ὄνομα τής κόρης τού ἐφευρέτη τής γιά κάθε μιὰ ὁμως Τζένυ πού ἔμπαινε σέ λειτουργία χάνανε τή δουλειά τους πέντε ἐργάτες⁴. Ἔτσι νά μέν ή μηχανή ἐξανθρωπίζεται ἀλλά μέ τή μορφή τέρατος και βρυσκόλακα και γίνεται στόχος καταστροφῆς στις διάφορες ἐξεγέρσεις πού ἔγιναν στην Ἄγγλια και ἀλλοῦ ὅπως αὐτή στό Σιλεσία (Γερμανία) τó 1844 πού ἀπαθανάτιστηκε ἀπό ἕνα ποίημα τού Χάινριχ Χάινε (Heinrich Heine), ἀπό ἕνα ζωγράφο τού Ντύσελντορφ, τόν Κάρλ Χύμπνερ (Karl Hübner) και τó θεατρικό ἔργο τού Γκέρχαρτ Χάουπμαν (Gerhart Hauptmann) «Οί Ὑραντές» (1892). Σ' ἕνα ἄλλο θεατρικό ἔργο τού ἐξπρεσιονιστή Ἔρνστ Τόλλερ (Ernst Toller) «Οί καταστροφές τών μηχανῶν» (Die Maschinenstermer) τού 1920-21 - ή κλωστική μηχανή πού καταστράφηκε στην ἐξεγερση τού Νότινγχαμ (1814) παρουσιάζεται σάν τέρας πού πίνει αἷμα:

«Ἄλλα ὄς τó λέω, ή μηχανή δέν πέθανε ζεῖ. Ζεῖ ἄπλανεῖ τά νυχία τής και σφιγγεῖ μέσα τούς ἀνθρώπους, τά γομιά τής δάκτυλα φτελευταίως στις ματιμέννες καρδιές. Η βῆ ὄς ἐστρατοῦ ἐφορμά στό χεῖρι, ἐξεραινε κάμποους μέ ἄτμος ἀπό θεοῖα, και τά βλῆπουμε νά ἀπλώνονται πέτρινες ἐρμηνοῖ και τά παιδια πεθαίνουν και ἕνα φοβερό ρολοῖ ὀδηγεῖ τούς ἀνθρώπους σέ ρυθμό λυπητρό»
tik-tak τó πρῶι, tik-tak τó μεσημέρι... tik-tak, tik-tak τó βράδυ
τό ἕνα είναι τó χεῖρι, τó ἄλλο τó ποδι, ἕνα ἄλλο τó κεφάλι
ἀλλά ή ψυχὴ, ή ψυχὴ... είναι νεκρή⁵.

Βέβαια κι αὐτά τά συναισθήματα ἔχουν ἕνα ταξικό χαρακτήρα. Δέν μπορεί νά ἐφαρτασθεῖ κανεῖς ὅτι ὁ ἰδιοκτήτης τών μέσων παραγωγῆς θά εἶχε τήν ἴδια εἰκόνα τής μηχανῆς του, μ' αὐτῆν τών ἐργαζομένων και τών διανομομένων πού ἀντιδρούσαν στη μηχανοποίηση τού ἀνθρώπου - συγκεκριμένα ἔχουμε τó 1816 τó διήγημα τής Μαίρης Σέλλεϋ (Mary Shelley), μέ τίτλο Φρανκεστάιν ή Μοντέρνας Προμηθέας, ὅπου ἐκφράζεται ὁ φόβος τής στροφῆς τού δημιουργήματος ἐναντίον τού δημιουργοῦ τού τó διήγημα αὐτό ἀποτελεσε τή βάση γιά σεναρία κινηματογραφικῶν ἔργων (εἰκ. 1). Σ' ἕνα πάλι δημοσίευμα τού Τόμας Καρλῆλ (Thomas Carlyle) στην Ἐντιμπορνα Ριβιδῶ (Edinburgh Review) τó 1829 ὁ συγγραφέας ἐκφράζει τή θλίψη του λέγοντας ὅτι «ή μηχανή κυριαρχεῖ

Εικ. 1. Σκηνή από το φιλμ Φρανκσταϊν, 1931 βασισμένο στο θάβηλο της Σέλλου (1816).

Εικ. 2. Σχέδιο του Κρούϊσχανκ με την καλή και την κακή όψη της μηχανής.

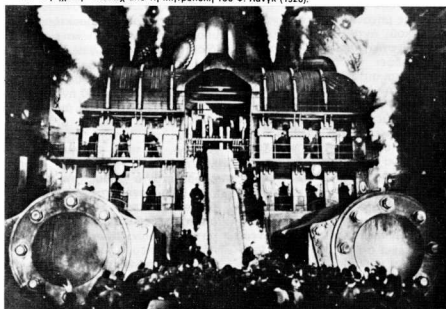
όχι μόνο στη φυσική εξωτερική ζωή αλλά και στην εσωτερική πνευματική... Μιά και μόνη συνήθεια διέπει τόσο τούς τρόπους συμπεριφοράς όσο τη σκέψη και την ευαισθησία. Οι άνθρωποι έγιναν μηχανικοί στην καρδιά τους, στο πνεύμα τους και στα χέρια τους... Οι προσπάθειές τους, οι θλέςψεις τους και οι σκέψεις τους στρέφονται γύρω από τη μηχανή κι έχουν χαρακτήρα μηχανικό⁴. Βέβαια όλα αυτά τα παραδείγματα δίνουν περισσότερο την εικόνα της μηχανής όπως τη δημιούργησε μία κοινωνική τάξη (ή εργατική) και μία κοινωνική ομάδα (οι διανοούμενοι).

Ής δούμε όμως τί γίνεται σε πιο υποκειμενικό (λιμπινιακό) επίπεδο.

4. 'Ο άνθρωπομορφισμός της μηχανής συνεχίζεται και εξελίσσεται όσο εξελίσσεται κι αυτή. Με την ανακάλυψη της άτμομηχανής ο άνθρωπος ταυτίζεται μ' αυτή. Τά έμβολα - σαν φαλλικές εικόνες - οι θαλβίδες, οι ήχοι με τούς άτμούς παραπέμπουν σε ανάλογες φυσιολογικές λειτουργίες. 'Ο Μάξ Μαρία φόν Βέμπερ (Max Maria von Weber) συγγραφέας και μηχανικός, σε μία αναφορά του προς τιμή του Τ. Βάτ δίνει την εικόνα της μηχανής σαν ζωντανού οργανισμού

με φαντασμαγορική ζωή, ζεστή αναπνοή και με δύναμη σχεδόν απεριόριστη⁵. Ζωντανό λοιπόν οργανισμοί, που όπως και τά ζώα χωρίζονται σε καλούς και κακούς. Αυτή ή διπλή υπόσταση της μηχανής φαίνεται στο σχέδιο του Τζώρτζ Κρούϊσχανκ (George Cruikshank) όπου στο πάνω μέρος ή μηχανή (τραίνου) μοιράζει εύεργετήματα με τη μορφή σαπουνόφουσκων, ενώ κάτω σκάει τό καζάνι της και σκορπίζει τόν τρόμο⁶ (εικ. 2). Στο δίσχημα του Έρκμαν - Σάτριαν (Erckmann - Chatrian), Μέτρ Ντάνιελ Ρόκ (Maître Daniel Rock), του 1851, ή άτμομηχανή τραίνου εμφανίζεται σαν έχθρός που πρέπει να πολεμηθεί (εικ. 3)⁷.

Εικ. 5. Η μηχανή - Μολκς από τη Μητρόπολη του Φ. Λανγκ (1926).

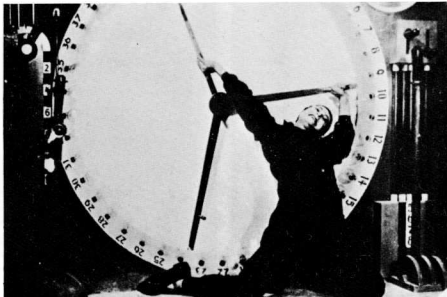
Στό πρώτο μισό του 19ου αϊ. όπου ο άνθρωπος κινείται άκόμα μεταξυ μύθου και επιστήμης, θλέψουμε τίς αιθροδρομικές μηχανές νά παίρνουν όνόματα μυθολογικά όπως Αϊόλος, Άπόλλωνας, Βάχος, Ποσειδώνας, Ήφαιστος, τά όποία γίνονται πιο πραγματικά όσο ή μηχανή γίνεται τρέχουσα κατάσταση: άντικαθίστανται έτσι από όνόματα άστερισμών, μετά ρομαντικών ήρώων από τά διηγήματα του Γουάλτερ Σκόττ (Walter Scott) ενώ μετά τό 1850 με τη γενέικευση της μηχανής γίνονται λιγότερο ποιητικά⁸. Είναι και ή εποχή όπου ή μηχανή θά γίνει πιά τό κέντρο τών διεθνών εκθέσεων (Παρίσι, 1855) και ό ήρωας τών μαζικών μέσων επικοινωνίας, ενώ παράλληλα προβάλλεται ή εικόνα τού χειριστού της, σαν άνθρώπινο παιχνίδι, θέμα πού θά άποδώσει άργότερα (1926) ή

Εικ. 3. Εικονογράφηση του Μαιτρ Ντανιέλ Ρακ (1861).

Μητρόπολις του Φρίτς Λάνγκ (Fritz Lang). Μέ το έργο αυτό, εκτός από την εικόνα του ανθρώπου σάν γιγαντιαίο παιχνίδι - εξάρτημα (εικ. 4) έχουμε κι αυτήν της μηχανής Μολώχ, αυτού του μεσανατολικού αρχαίου θεού που ζητούσε ανθρώποθυσιες (ο θεός αυτός εμφανίζεται σά μεταλλικό άγαλμα, μέσα στο οποίο έκαιγε φωτιά και μέ τεράστιο στόμα όπου ρίχνανε τά κορμιά τών θυσιασμένων) (εικ. 5) και θλέπουμε έτσι τήν προσπάθεια του ανθρώπου νά εξοικειωθεί μέ τό παρόν που τόν τρομάζει μέσω γνωστών του μυθικών παραστάσεων, ενώ μιά άλλη εικόνα τής μηχανής, πάλι στό ίδιο έργο, είναι αυτή του ανθρώπινου ρομπότ που δρά δυναμικά μέσα σέ μιά μάζα ανθρώπων, υποβιθασμένων σέ αυτόματα μέ ίδιες πάντα κινήσεις (εικ. 6).

5. Όσο περισσότερο εξελίσσεται ή μηχανή τόσο γίνεται τό κέντρο τής κοινωνικής παραγωγής όκμα και τής δημιουργίας. Μπροστά στην τελειότητα τής ό άνθρωπος νουΐθει τή «προμηθεική ντροπή» - συναίσθημα που συμβάλλει στην άλλοτριψή του. Αποκτάει αίσθημα μειονεκτικό άπέναντί τής κι αυτό σημαίνει είσοβλή του μηχανικού μύθου σέ βαθύτερα επίπεδα τής ανθρώπινης συνείδησης. Μάτια ο Bergson στό τέλος του «Τό Γέλιο» (Le Rire) του 1900 θά προσπαθήσει νά σώσει τόν άνθρωπο ταυτίζοντας τό γελοίο μέ τή μηχανική κίνηση που μμεταίη τήν ανθρωπινή¹¹. Η εξέλιξη είναι ραγδαία και αντίθετη άπ' αυτό που θά ήθελε,

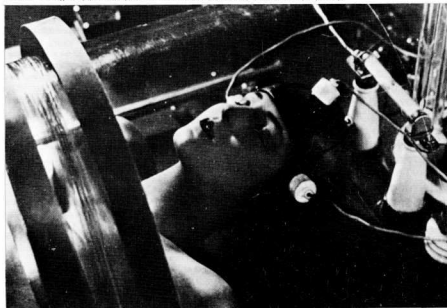

Εικ. 4. Μητρόπολη, του Φ. Λάνγκ (1926).

έτσι ώστε ναι μέν ό άνθρωπος νά φαίνεται σάν μηχανή, αλλά νά ύστερει και μπροστά στην πραγματική. Η πιο παραστατική εικόνα τής μηχανικής αυτής άλλοτριψής του ανθρώπου δίνεται από τό επίγραμμα που σύνθεσε για τόν τάφο του Ένας Αμερικάνος σιδηροδρομικός υπάλληλος και όπου περιγράφει τό θάνατο σάν τό σταμάτημα μιάς μηχανής μέ ανοιχτές τίς βαλβίδες, χωρίς σιδηροτροχιές, κρύα και σιωπηλή¹². Από κεί και πέρα μέ τήν καθολική χρήση τής μηχανής αυτή ή τελευταία θά γίνει τό σύμβολο τών ανθρωπίνων ικανοτήτων και μάλιστα όχι

μόνο στίς βιομηχανικά άναπτυγμένες χώρες τής Ευρώπης και στίς Η.Π.Α. αλλά και στην προ - οκτωβριανή Ρωσία όπου τό μήνυμα του Φουτουρισμού θρήκε μεγάλη άπήχηση. Βέβαια αυτή ή λατρεία τής μηχανής στην Ίταλία και στη Ρωσία έξηγείται κι από τό βαθμό βιομηχανικής άνάπτυξης τής κάθε μιάς, τή στιγμή που ή Ίταλία, πολύ λιγότερο, και ή Ρωσία περισσότερο, ύπερούσαν σέ άνάπτυξη από τίς άλλες χώρες. Στη Γερμανία όμως που ή βιομηχανοποίηση είχε προχωρήσει γρηγορά (έχοντας προκαλέσει δημογραφικές μεταβολές και ρίχνοντας σέ αθλιότητα με-

Εικ. 6. Η δημιουργία του ρομπότ, από τή Μητρόπολη του Φ. Λάνγκ (1926).

Εικ. 7. Γ.Κ. Γκρός, 1917/18, «Αποκαλυπτική σφην μεγαλοπόλης».

Εικ. 8. Β. Α. Κάμφ, Το σιδηρουργείο όπου είναι σαφής η προβολή του σωματωδούς άρεως έργατη σά βαρος της τεχνικής εργασίας.

γάλες μάζες που συγκεντρώθηκαν για δουλειά στα βιομηχανικά κέντρα των πόλεων) οι εξεπρεσιονιστές στράφηκαν εναντίον της μηχανής και της τεχνολογίας και η σύγχρονη πόλη έμφανίζεται σαν ένα άποκαλυπτικό τέρας που ξερνάει φωτιές από φουγάρα (εικ. 7). Αυτή θέβαια η αντίδραση θάταν δύσκολο να εξηγηθεί από μόνη την ανάπτυξη χωρίς αναφορά στον γερμανικό ρομαντισμό και στο ρόλο που δίνει στη φύση. Την ίδια αντιμετώπιση, τουλάχιστον σε θεωρητικό - ιδεολογικό επίπεδο, είχε και ο ναζισμός, ό όποιος βασισμένος στην άρχη «αίμα και χύμα» δείχνει προτίμηση στη φύση παρά στην τεχνολογία ώστε όλη η πολιτιστική του παραγωγή νά καθορίζεται άπ' αυτό. 'Αποφεύγεται δηλαδή συστηματικά ή άπεικόνιση βιομηχανικής εργασίας και όταν αυτό συμβαίνει με έργοστάσια σιδηρουργίας κυρίως, προβάλλεται περισσότερο ό μωδώς έργατης (πρότυπο του εύρωστου 'Αρειου) παρά ή εργασία (εικ. 8).

'Εμμεσα ή άμεσα όλα τά καλλιτεχνικά κινήματα στην Εύρώπη ήσαν θέση άπέναντι της μηχανής όχι όμως τόσο άνοιχτά όσο ό εξεπρεσιονισμός (κατά) και ό φουτουρισμός (ύπερ) και σέ θαβμό που τά καθορίσουν την παραγωγή τους. 'Η εξέλιξη της τεχνολογίας συνεχίζεται και θά συνεχίζεται. Τό πρόβλημα όμως δέν τοποθετείται σέ επίπεδο φιλας ή έχθρότητας προς τόν άνθρωπο. Μιά τέτοια θέση, άνεξαρτητοποιεί ή μηχανή προσωπικότητας την. Τό ερώτημα τίβεται στη χρήση της μηχανής μέσα στην κοινωνία μας, είναι δηλαδή πρόβλημα του ανθρώπου και κάθε μετάθεση του πάνω στη μηχανή δέν κάνει τίποτα άλλο από τό νά συσκο-

τίζει την πραγματική σχέση και ίσως κάπου θαθύτερα νά μας απαλλάσσει κι από τις ενόχες μας για την ανεξέλεγκτη χρήση των τεχνολογικών μας δημιουργημάτων.

Σημειώσεις

1. 'Υπάρχει πλούσια βιβλιογραφία για τη μυθική σκέψη, αλλά διαλέξμε τη βασική για κάποιον που θέλει νά πάρει περισσότερες πληροφορίες και ή οποία αντίστασχει τις τείσερις όνομασιες που δίνουν σ' αυτή τη σκέψη. 'Ετσι έχουμε: α. για τη μυθική, E. Cassirer, La Philosophie des formes symboliques, 2. La pensee mythique, Milnuit, Paris 1972. β. για την άναλογική, M. Godelier, Mythe et histoire: réflexions sur les fondements de la pensee sauvage, στο Horizon, trajets marxistes en anthropologie, Maspero, Paris 1973. γ. για την άγρια, C. Levy - Strauss, 'Άγρια σκέψη, Πλατάζηση, Αθήνα 1977. δ. για την άρχακή J. Cazeueneuve, La mentalité archaïque, Armand Colin, Paris 1961. 'Επίσης για τόν ίδιο τρόπο σκέψης στην εξέλιξη του άτόμου, J. Piaget, La representation du monde chez l' enfant, P.U.F., Paris 1976/26. 2. Βασικές συνοπτικές πληροφορίες για τό Διαφωτισμό και τόν 19ο αϊ. παραθέτουμε στον Β. Κρεμμυδά, Νεότερη Ιστορία, Γνώση, 1981, στη σειρά έγχειρίδια 'Ιστορίας, σ. 33-54 και 158-166. 3. M. Le Bot, Le mythe de la machine, στο Les machines célibataires, Κατάλογος έκθεσης που έγινε στο Παρίσι, Μόσχ - 'Ιούνιος 1976, σ. 172. 4. G. Melken, De l' homme-machine à la machine - homme: anthropomorphie de la machine au XIXe s. στο Les machines célibataires, σ. 51. 5. 'Ο.π. σ. 52. 6. Melken, σ. 52. 7. 'Ο.π. σ. 53. 8. 'Ο.π. σ. 55. 9. 'Ο.π. σ. 54. 10. 'Ο.π. σ. 54. 11. P. Gorsen, La Machine humiliante, de l' escaibade d' un nouveau mythe, στο Les machines célibataires, σ. 130. 12. Για την Προμηθεϊκή ντροπή, G. Anders, Die Antiquiertheit des Menschen, München, 1956, σ. 23. 13. J.M. Palmer, De l' expressionisme au Nazisme. Les arts et la contre-révolution en Allemagne (1914-1933), στο Éléments pour une analyse du fascisme, 10+18, t. 1, σ. 424, Paris 1976.

Man and Technology in the 19th Century

Science and technology may have caused the disappearance of the religious man and the myth, as a point of reference for the organization of the world; they were not, however, able to obliterate man's tendency for creating myths, a quality innate in human nature. It has been proved that the human mental approach can either be mythical or philosophical - scientific. The first revolves around sentiment and the second around knowledge in the aristoteleian content of identity, contradiction and elimination process.

Thus, while at the beginning it was accepted that human thought was progressing from myth to science, it is finally believed that both ways of thinking coexist in the human mind and that the occasional superiority of one to the other is conditioned by the given social-economic data.

Generally speaking it can be claimed that the civilizations of mythical thought belong to the pre-industrial phase, with the exception of ancient Greece and the Renaissance where western rationalism is rooted, while those of the scientific thought to our industrial - technological age.

But what does the term «mythical thought» mean? It is difficult to define all its characteristics here and thus we will only refer to one of its basic functions relevant to our topic: mythical thought invents correlations where they do not really exist between ideal and material objects and represents the invisible elements of nature, similar to human beings, but superior in potentials so that they command whatever humans are unable to.

This approach and process is changed, however, from the 18th century onwards. In the age of Enlightenment the individual realizes the unique character of his existence and his natural rights and becomes independent from the group, a development caused by the demographic increase, the rise of the middle - class and the capitalism.